venestamise mõjul on vähikäiku teinud. Torma köstri teatel on leerilaste hulgas ainult 15 sajast hästi lugenud ja 1921. a. on olnud neid, kes üldse kirjaoskamatud olid, mille põhjuseks loetakse ka ilmasõda, kus koolisundus peaaegu puudus ja paljud metsanurgas elavad vanemad oma lapsi kooli ei saatnud.

Ühiskondlikes vahekordades valitseb teadlikkus, kuid puudub eriline tegevus. Töölised kui ka peremehed on mõlemad organiseerunud, kuid need organisatsioonid pole seni suurt elavust avaldanud, ei suuda ka kõiki kaasa tõmmata ega rahuldada.

Vaimliseks keskkohaks on lääneosas Lullikatku küla; seal on vallamaja, kõrgem algkool, postkontor (Torma) ja seltsimaja, kus tihti pidusid korraldatakse. Ida pool on keskkohtadeks Mustvee alev ja Lohusuu alevik kiriku, kõrgema algkooli, postiagentuuri ja seltsimajaga.

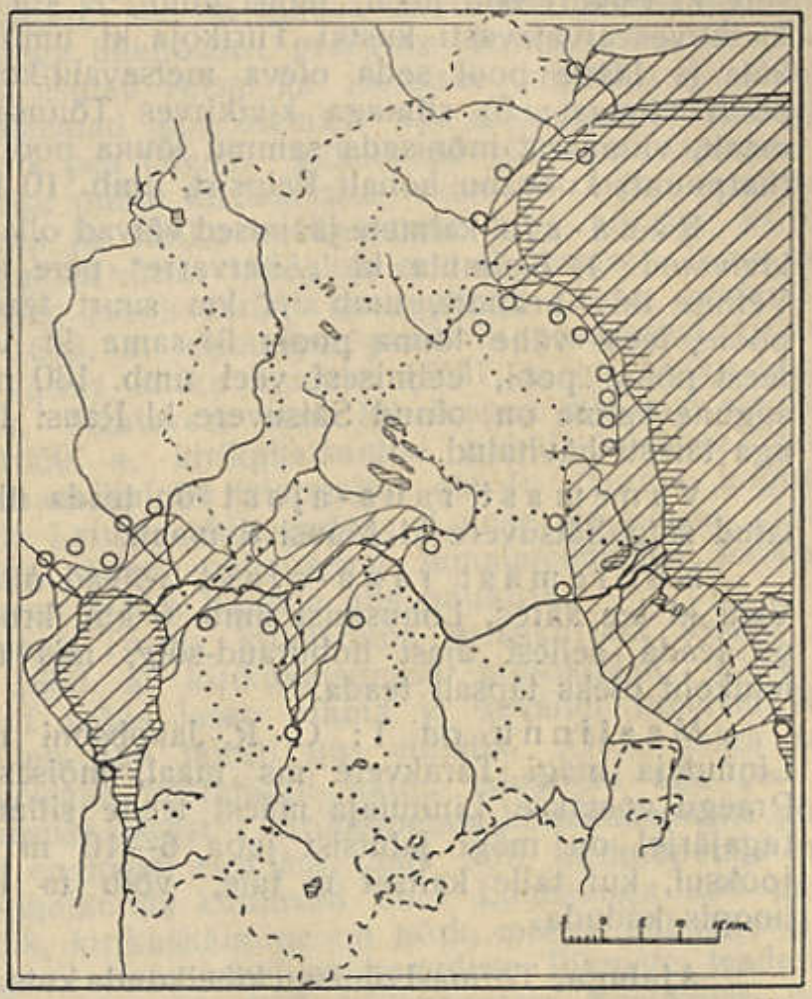

146. joon. Peipsi ja Virtsjärve ulatus kiviajal. Viltujoontega on märgitud järvede alad. Sõõrid märgivad muinasjäänuste leiukohti, mis levinud selleaegset järve rannikut mööda.

Tervishoiulised olud on keskmised. Kihelkonna keskpaigas on jaoskonna-arst, hambaarst ja loomaarst; ämmaemandad on Lohusuus ja Mustvees, kus praktiseerivad veel arstid ja hamba-arst. Apteek on Torma mõisa lähedal, Mustvees, Lohusuus ning Avinurmes. Koduses elus, iseäranis asunikkude ja popside seas, leiavad tervishoiulised nõuded vähe tähelepanu. Ühistest sööginõudest söömine on üldine; lahus nõusid tarvitatakse ainult pidulikel juhuseil. Arsti tarvitatakse ainult suuremate ja tõsisemate haiguste puhul, kuna vähemaid hädasid ilma arstiabita kannatatakse või kodusel viisil toherdatakse. 1905. a. möllas siin laialdaselt kõhutõbi *(dysenteria)*, mis palju ohvreid nõudis. Maeti mõni päev 10—12 in. Torma surnuaiale. Viimsel ajal pole taude olnud.

Tartumaa, lk. 482